

חנופת הארץ

וְלֹא תַחְנִיפוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הָדָם הוּא יַחְנִיף אֶת הָאָרֶץ וְלֹאֲרָץ לֹא יִכְפֹּר לְדָם אֲשֶׁר שָׁפַךְ בָּהּ כִּי אִם בְּדָם שִׁפְכוּ: (במדבר פרק לה פסוק לג).¹

וְהָאָרֶץ חֲנִיפָה תַּחַת יְשֻׁבֵיהָ כִּי עֲבָרוּ תוֹרַת חֲלָפוֹ חֵק הַפְּרוֹ בְּרִית עוֹלָם: (ישעיהו כד ה).²

רש"י במדבר לה לג – חובה ואשמה

ולא תחניפו - ולא תרשיעו, כתרגומו ולא תחייבו.³

רש"י ישעיהו כד ה – הארץ מרמה במראה

והארץ חנפה - כמין חניפות עושה עשב ואינו עושה קמה מראה קמה ואין חטין בקשיה.⁴

רמב"ן במדבר לה לג – החמרה יתירה בארץ ישראל

ולא תחניפו את הארץ - מפני שאמר תחילה והיו אלה לכם לחוקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם, שאלו המשפטים נוהגים גם בחוצה לארץ,⁵ חזר והחמיר ביושבי הארץ יותר לכבוד השכינה אשר שם, והזהיר שלא נחניף אותה ושלא נטמא אותה. וענין החנופה הוא הנאמר בקללות: "זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף, כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה, זיתים יהיו לך ושמן לא תסוך, כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל" (דברים כח לח - מ). כי כל חנופה עשות הפך הנראה והנדמה לעינים, והוא עונש בארץ בע"ז ובשפיכות דמים ובגלוי עריות,⁶ כמו שנאמר (ירמיה ג א) הלא חנף תחנף הארץ, והארץ חנפה תחת יושביה (ישעיה כד ה), ותחניפי ארץ בזנותיך

¹ מהי חנופת הארץ? מהו האיסור שלא להחניף את הארץ? אפשר לומר שהעניין קשור לשני הפסוקים הקודמים: "ולא תקחו לפר לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת: ולא תקחו לפר לנפש אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד מות הפה", היינו, שחנופת הארץ היא כאשר דמים של כסף קונים דמים של נפש וכאשר ממירים את עונשו של רוצח - מיתה אם בזדון, גלות אם בשוגג - בכופר נפש ובצע כסף (ראו הדיון במסכת כתובות לו ע"ב לגבי ה"הה אמינא" שכופר יועיל לפדות הורג במזיד או בשוגג). אך אפשר גם לקרוא פסוק זה ביחד עם הפסוק שאחריו, אשר חותם את פרשת מכה נפש שבפרק לה בפרשתנו: "ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל". היינו, חנופת הארץ היא בשל עצם העבודה שיש בכלל רצח ורוצחים. לא בכדי מכנה הרמב"ם את ספרו הדן בנושאים אלה: דיני רציחה ושמירת הנפש. אלה שני צדדים של אותה מטבע. אם לא תחניפו את הארץ ולא תטמאו אותה והיה מחניכם קדוש. ועדיין אנו שואלים: מה בדיוק פירוש המונח חנופת או חנופת הארץ? בישיעהו מופיע הביטוי רק פעם אחת, אך נדרש הרבה, כפי שנראה. בירמיהו הוא נזכר יותר ובד"כ בהקשר עם זנות דווקא. ראו למשל ירמיהו ג א (מספר פסוקים לאחר ההפטרה שאנו קוראים השבת): "לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנוף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה'". ועוד פעמיים בפרק זה, פסוקים ג, ט: "... ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך ... והיה מקל זנותה ותחנף את הארץ ותנאף את האבן ואת העץ". ובפרק כג פסוק טו, חנופת הארץ היא בהקשר של נביאי השקר: "כי מאת נביאי ירושלים יצאה חנפה לכל הארץ". ודווקא בספר תהילים (קו לח) מצאנו חנופת הארץ בהקשר עם שפיכות דמים, בדומה לפרשתנו: "וישפכו דם נקי דם בנייהם ובנותיהם אשר זבחו לעצבי כגען ותחנף הארץ בדם".

² כך גם פירוש מצודת ציון על הפסוק בירמיהו ג א: "חנוף תחנף - ענין חיוב ואשמה כמו ולא תחניפו את הארץ (במדבר לה)". מי הוא שנושא כאן אשמה? מי הוא שמרשיע? הארץ? לא, כי אלא יושביה. ראו פירוש מצודת דוד על הפסוק בתהלים קו לח: "ותחנף הארץ - יושב הארץ התחייבו בעבור רוב הדמים שנשפך בה לעבודת גלולים". אנשים חניפים הם אנשים שמרשיע במדרשי חז"ל. ראו למשל מסכת סנהדרין דף קג עמוד א: "ואמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא: ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה, כת לצים, כת שקרנים, כת חניפים, כת מספרי לשון הרע". ועדיין צריך להבין מה עושה כאן הארץ? מה פירוש להחניף את הארץ?

³ אם מקודם דנו בצד המוסרי, אך התקשינו בהקשר עם הארץ, כאן הפירוש הוא הרבה יותר מעשי ו"אמצעי". חנופת הארץ היא דלות הארץ, למרות מראה החיצוני כאילו הכל שפיר. ראו פירוש מצודת דוד שמרחיב שם: "והארץ חנפה - רוצה לומר כמו המחניף בשפתיו ולבו בל עמו כן הארץ עושה עשב ואינה עושה קמה, מראה קמה ואין חטים בקשיה". הארץ מרמה את בעליה ויושביה. ראו גם פסיקתא דרב כהנא פיסקא י - עשר תעשר: "והארץ חנפה תחת יושביה - א"ר יצחק: את סבר מחנפה לה, והיא מחנפה לך. מראה לך קמה ואינה מראה לך גדיש, מראה לך גדיש ואינה מראה לך גורן, מראה לך גורן ואינה מראה לך ערימה".

⁴ ראו בגמרא קידושין לז ע"א במחלוקת בדין חדש בין ר"ע ור' אליעזר מצד אחד ובין ר' ישמעאל מצד שני, אם "מושבותיכם" משמע בכל מקום שאתם גרים, היינו גם חז"ל, או "לאחר ירושה וישיבה" בארץ ישראל. רמב"ן, כפרשן המקרא, לא נכנס כאן למחלוקת זו והולך לפי פשוטו של מקרא וכפי שמשמע ממצוות רבות שנאמר בהם "בכל מושבותיכם" והן נוהגות בין בארץ בין בחז"ל. ראו שמות יב כ לענין חמץ בפסח, שמות לה ג וכן ויקרא כג ג לענין שבת, ויקרא ג יז לענין איסור אכילת חלב ודם ועוד. וענין איסור חדש עד הקרבת העומר (ויקרא כג יד) הוא באמת מקרה מיוחד ועליו דנה הגמרא בקידושין. וראו גם הביטוי "ארץ מושבותיכם" במדבר טו ב. ראו בהקשר זה דברינו [קיום המצוות בארץ](#) בפרשת ראה, שלכתחילה וכאידיאל, כל המצוות ניתנו במטרה לקיימן בארץ וכל הקיום בחוץ לארץ, גם של מצוות שאינן תלויות בקרקע, הוא על מנת שיזכרו אותן כשישובו מהגולה.

⁶ ראו יומא ט ע"ב: "מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלושה דברים שהיו בו: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים".

(ירמיה ג ב). וענין הטומאה, שתהיה הארץ טמאה ולא ישכון בה כבוד השם בהיות בה דם נקי שלא נתכפר בדם שופכו.⁷

רמב"ן בראשית ד יא – בעקבות הרצח הראשון במקרא

ויתכן שאררו מן האדמה שלא תתן היא מעצמה כוחה אליו, תאנה וגפן לא יתנו חילם באחוזתו, ועץ השדה לא יתן אליו פריו. וחזר ואמר גם כן כי תעבוד אותה לחרוש ולזרוע לא תוסף תת כוחה לך כאשר בתחילה ... וטעם אשר פצתה את פיה - לאמר, אתה הרגת את אחיך וכסית את דמו באדמה, ואני אגזור עליה שתגלה את דמיה, ולא תכסה עוד על הרוגיה, כי תיענש בה ובכל אשר תכסה בה, כגון הזריעה והנטיעה. וזה עונש כל שפיכות דם בארץ, כענין שכתוב (במדבר לה לג) כי הדם הוא יחניף את הארץ, וחנופת הארץ מארה בפירותיה, כענין מְהִיֹּתָם בָּא אֶל עֲרַמְתֵּי עֵשְׂרִים וְהִיָּתָה עֵשְׂרָה בָּא אֶל הַיָּקֵב לְחֶשֶׁף חֲמִשִּׁים פּוּרָה וְהִיָּתָה עֵשְׂרִים" (חגי ב טז).⁸

שכל טוב (בובר) בראשית פרק טו – בגין חנופה נלקחה הארץ מהעמים שישבו בה

"כי לא שלם עון האמורי". והוא הדין לשבעת עממין, כי עדיין לא מלאה סאתם, כי עד עכשיו היו גדורים בערוה. כי ברשתן החטיאו והחניפו את הארץ וטמאוה עד שהקיא אתן, ולא חתם הקב"ה עליהם גזר דין ליאבד, עד שמלאה סאתן, וכן הוא אומר: "במלאות ספקו יִצָּר לו" (איוב כ כב).⁹

ספרי במדבר פִּיסקָא קסא – הדם מחניף

"ולא תחניפו את הארץ" - הרי זו אזהרה לחניפים.¹⁰ דבר אחר: ולא תחניפו את הארץ - אל תגרמו לארץ שתהא מחנפת לכם: כי הדם הוא יחניף את הארץ. ר' יאשיה היה אומר בו לשון נוטריקון כי הדם הוא יתן אף על

⁷ רציחה היא איסור אוניברסלי שאינו תלוי בארץ ישראל דווקא. הוא נוהג "בכל מושבותיכם". אבל בארץ ישראל יש בו החמרה מיוחדת של חנופת הארץ, שאיננו אלא "לכבודה של הארץ". ארץ שבה מיועדת לשרות השכינה, אם ח"ח שורים בה מעשי רציחה ושפיכות דמים, לא רק שהשכינה מסתלקת, אלא גם טבע הארץ, כוחה הטבעי להוציא תבואתה מתחנף ומתקלקל. זו מעלתה של הארץ אבל גם קשיותה, שאינה סלחנית לחטאים בכלל, לחטא שפיכות דמים בפרט. ראו גם דברי רמב"ן בהשגותיו לספר המצוות שורש ה, לגבי מצוות נוספות שבהן מוזכרת השחתת הארץ, כגון איסור החזרת גרושה אחרי שנשאה לאחרי, שפשיטא שנוהגות גם בחוץ לארץ, ואין השחתת הארץ סיבת המצווה, אלא "לאו המוסף על המצווה". מה מוסיף לנו לאו זה במקרה שלנו? את ההחמרה הנוספת שיש בשפיכות דמים בארץ, "לכבודה של הארץ", אבל לא סיבה או טעם בעצם איסור שפיכות דמים שהוא כאמור אוניברסלי. ראו עוד בהמשך דבריו שם לגבי "ולא תטמא את הארץ" אם הוא לאו או לא, שהיא מחלוקת בין בעל הלכות גדולות והרמב"ם ואכמ"ל.

⁸ כבר אצל קין, הרוצח הראשון בעולם, חנפה הארץ. הארץ ספגה את דם הבל הנרצח וה(א)דם חזר אל האדמה: "כי עפר אתה ואל עפר תשוב". אבל הקב"ה גוזר על הארץ "שתגלה את דמיה ולא תכסה על הרוגיה" והדם שלמראית עין נספג הופך לסם המאיר את האדמה ומונע צמוחה. קין הוא ממשפחת אדם הראשון. אין עדיין גויים ועמים, גם לא יהודים. "הארץ", היא כל הארץ במשמע. "בכל מושבותיכם". חנופת הארץ חלה אם כך בכל אדם ובכל מקום. האם רמב"ן זה סותר את רמב"ן הקודם? האם השתנו כללי "חנופת הארץ" לאחר מתן תורה ובחירת עם ישראל? או שמא, לאחר הרצח של קין הקל הקב"ה בכל מקום, בגלל יישובו של עולם, אך בארץ ישראל ובעם ישראל "חזר והחמיר ביושבי הארץ יותר לכבוד השכינה אשר שם". האם מבני ישראל, בפרט היושבים בארץ ישראל, תובעים יותר?

⁹ עם ישראל לא יכול היה לנחול את ארץ ישראל כל עוד לא שלם עוון האמורי. כל עוד היו יושבי הארץ גדורים בערוה ולא מלאה סאת חטאתם. ברגע שהרבו לחטוא ולהרשיע עד שחנפה הארץ, או אז נחתם עליהם "גזר דין להיאבד" ובני ישראל יכלו לבוא ולנחול את הארץ. אי לכך, ברור שאם נחת בני ישראל תשוב הארץ ותחנף, ילכו גם הם בגלות ויאבדו את זכותם על הארץ. מוטיב זה חוזר במקומות רבים במדרש, ראו בדברינו [כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען](#) בפרשת אחרי מות. אבל נראה שהמקרא אומר זאת ברור מכולם: "כי את כל התועבת האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ: ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה פִּיֶּאֱשֶׁר קָאָה אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר לְפָנֶיכֶם" (ויקרא יח כז-כח, פרשת אחרי מות וראו גם ויקרא כ כג-כד, פרשת קדושים). ולפי שאנחנו הפעם בסימן רבי משה בן נחמן - רמב"ן, ראו דבריו על הפסוק בויקרא יח כה: "והנה השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו ... והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלים עריות". וגם לא שופכי דמים. ראו דבריו המליציים במלואם שם.

¹⁰ פסקא קצרה זו בספרי, יכולה לעורר את השאלה אם "לא תחניפו" הוא לאו הנמנה על תרי"ג מצוות? מוני המצוות (הרמב"ם, סמ"ג, סמ"ק, ספר החינוך), אינם מונים לאו זה, אולי בשל הערת רמב"ן לעיל בעניין של חוץ לארץ וארץ ישראל. ועדיין "לא תחניפו" נזכר להלכה בהקשר עם האיסור לקחת כופר נפש. ראו רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק א הלכה ד: "ומוזהרין בית דין שלא ליקח כופר מן הרוצח ואפילו נתן כל מומן שבעולם ואפילו רצה גואל הדם לפטרו. שאין נפשו של זה הנהרג קנין גואל הדם אלא קנין הקב"ה, שנאמר: ולא תקחו כופר לנפש רוצח. ואין לך דבר שהקפידה תורה עליו כשפיכות דמים, שנאמר: ולא תחניפו את הארץ, כי הדם הוא יחניף את הארץ". והגדיל לעשות ספר יראים בסימן רמח [דפוס ישן - נה] אשר מתייחס לאיסור זה כמעט כמו לאו מפורש להלכה ובהקשר רחב. ואלה דבריו: "לא תחניפו. צוה יוצרנו בפרשת ואלה מסעי לא תחניפו את הארץ. ותניא בסיפרא (הכוונה לספרי, מ. ה.) הרי זו אזהרה לחנפים. והריני מפרש פירוש חנופה שהזירה עליה התורה: כל השומע דבר עוולה ושאינו הגון, או רואה דבר רע ואמר טוב הוא, ואינו שותק מתוך יראה לא מגופו ולא מממונו אלא מתוך רשע לבבו או חושב בלבבו ואומר ברע עשה פן אפו עלי ויתקוטט עמי ואיני מפסיד בקטיטתו כי אם חסדו ואהבתו, נקרא חנף עובר בלא תחניף. כדתנן בסוטה באלו נאמרין [מ"א א'] אמרו לו אל תירא אגריפס המלך אחינו אתה אחינו אתה. ואמרין בגמרא [שם ב'] באותה שעה נתחייבו שונאיהן

הארץ: ¹¹ "ולארץ לא יכופר לדם אשר שפך בה" - למה נאמר? לפי שהוא אומר: ועפרו שם את העגלה (דברים כא ד), הרי שנתעפרה עגלה ואח"כ נמצא ההורג, שומע אני יתכפר להם? ת"ל: ולארץ לא יכופר.¹²

מסכת שבת דף לג עמוד א – כחלק ממארג מצוות רחב

בעון עינוי הדין ועיוות הדין וקלקול הדין וביטול תורה - חרב וביזה רבה, ודבר ובצורת בא, ובני אדם אוכלין ואינן שבעין בעון שבועת שוא ושבועת שקר וחילול השם וחילול שבת - חיה רעה רבה, ובהמה כלה, ובני אדם מתמעטין, והדרכים משתוממין ... בעון שפיכות דמים - בית המקדש חרב, ושכינה מסתלקת מישראל, שנאמר: "ולא תחניפו וגו' ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכה" (במדבר לה), הא אתם מטמאים אותה - אינכם יושבים בה, ואיני שוכן בתוכה. בעון גילוי עריות ועבודת כוכבים והשמטת שמיטין ויובלות - גלות בא לעולם, ומגלין אותן, ובאין אחרים ויושבין במקומן בעון נבלות פה צרות רבות, וגזירות קשות מתחדשות, ובחורי שונאי ישראל מתים, יתומים ואלמנות צועקין ואינן נענין.¹³

פסיקתא רבתי פסקא כה עשר תעשר – אנשים מחניפים זה לזה

כך פתח רבי תנחומא: "והארץ חנפה תחת יושביה כי עברו תורת חלפו חוק הפרו ברית עולם" (ישעיה כד ה). מהו "והארץ חנפה תחת יושביה"? לפי שהבריות מחניפים זה לזה. כיצד? יוצא עמו לגורנו ותובע מחלקו, והוא מחניפו ואומר לו: מארי [בא] ונכנס לבית ואני נותן לך. עמד עמו בעיר ואמר לו: היום מארי בגורן. עד שנתבייש אותו ושוב לא תבעו.¹⁴ אמר הקב"ה: חייך, כשם שהיית מחניף בפיך ואמרת לו היום מן הבית לשדה והוצאת אותו ריקס, כך אני עושה לך. אתה היום רואה החורף את שדך גדילה ובאה עד שנעשית שיבולים, ואתה הרי בידי. מה אני עושה לך? הריני מבשל את הגדיות במעי אמותיהם ורוח קדים באה ושודפת, הוי: "והארץ חנפה תחת יושביה".¹⁵

של ישראל כליה שהחניפו לאגריפס. ואפילו בשתיקה נקרא חנף, כדאמרינן בקדושין פרק אחרון גבי רב יהודה [ע' ב'] אמר רב נחמן השתא דאתי מר לישתעי מילי דלא לימרו קא מחנפי רבנן אהדד". אגב, גם בהקשר עם הפסוק העוקב: "ולא תטמא את הארץ" יש דיון אם הוא ציווי או קביעה, ראו פירוש אבן עזרא על הפסוק והערה 7 לעיל. ואנו מתמקדים בחנופת הארץ ולא באיסור של הכלל של חנופה ו"לא תחניפו".

¹¹ ראו פירוש תורה תמימה על הפסוק אשר מביא דרשה זו (אמנם בשם הירושלמי, תענית פרק ג הלכה ג, ולא בשם מדרש ספרי) ומוסיף: "דריש על דרך אסמכתא ששורש חנף - חנה אף או חן אף. ומצינו דרשות כאלה הרבה בגמרא, כמו אלגביש - על גב איש [ברכות נ"ד ב'] דמשק - דולה ומשקה [יומא כ"ח ב'] מחספס, נמוח על פס יד [שם ע"ה א'] וכדומה הרבה. ומדה כנגד מדה היא, דכמו שהאדם החונף אין תוכו כבוד, כך תענה לו הארץ שלא יהיה תוכה כברה. שתראה ארץ טובה ופירותיה צנימים ושדופים מחוסר גשמים". במקומות רבים מדגיש בעל התורה תמימה (ר' ברוך אפשטיין, גולד בבורויסק בשנת תר"כ 1860, נפטר בשואה בעיר קרלין בשנת תש"ב 1942), את הדרשות בשיטת אסמכתא שאין לראות בהן פשט הפסוק, אלא חידוד על דרך המוסר או "שלא ישכח זכרון המאמרים". ראו פירושו בתחילת ספר ויקרא, פרק א פסוק ב הערה יב, על דרשת חז"ל: "מן הבהמה - להביא בני אדם שדומין לבהמה", שם הוא מרחיב בהבנת סוג זה של דרשות.

¹² כאן אנו מגיעים לחצי השני של הפסוק: "ולארץ לא יכופר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו" שהוא לכאורה עניין אחר. אך מקריאת הפסוק במלואו (ראו לעיל), נראה שהציווי "לא תחניפו", משום ש: "הדם הוא יחניף את הארץ" ולכן "לארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו", הכל ענין אחד הוא. לא מחניפים את הארץ בשלוש רמות: אחת, נמנעים משפיכות דמים. שתיים, אם נמצא הרוצח, לא מקבלים כופר נפש. ושלישית, גם אם קיימנו (בינתיים) דין עגלה ערופה, ובוודאי בכל המקרים בהם "לא נודע מי הכה", יש לעשות כל מאמץ להמשיך ולאתר את הרוצח ולהביאו לדין. כל היסוס ועיכוב בעשיית דין בשופכי דמים, הוא בכלל החנפת הארץ ויושביה. ראו דברינו [דין עגלה ערופה](#) בפרשת שופטים.

¹³ ראו בגמרא שם שהיא מתחילה "בעוון נדרים מתה אשתו של אדם" וכולה פיתוח של המשנה: "על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן", שהוא פרק שני בשבת: במה מדליקין. מה שחשוב לעניינינו היא הגישה הרחבה יותר המונה את שפיכות הדמים כחלק ממסכת של עבירות ועוונות שגורמים לדרדור היחיד והחברה. ברוח דומה ראו מדרש במדבר רבה ז': "גלות בא לעולם על עבודת כוכבים ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ועל שמטת הארץ ... על עבודת כוכבים כיצד? ... ועל גילוי עריות כיצד? אמר רבי ישמעאל בר' יוסי: כל זמן שישראל פרוצין בעריות שכינה מסתלקת מהם שנאמר (דברים כג) ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך. ועל שפיכות דמים כיצד? שנאמר (במדבר לה) ולא תחניפו את הארץ וגו' מגיד הכתוב ששפיכות דמים מטמא את הארץ ומסתלקת השכינה. ומפני שפיכות דמים חרב בית המקדש וגלו ישראל מארצם ודברים הללו היו במקדש ראשון ולכן גלו וחרב בית המקדש. דאמר רבי יוחנן בן תורתא: מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שהיו בה ג' דברים עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים עבודת כוכבים". וכן הוא באבות דרבי נתן, נוסח א פרק מא, שהוא אולי המקור. מדרשים אלה חיים את תקופתם ומחפשים סיבות להתדרדרות מצבו של עם ישראל, בבחינת: נחפשה דרכינו ונחקורה. מנקודת מבט זו, שפיכות דמים, חמורה ככל שתהיה, היא חלק מקשת רחבה יותר של השחתה ואי אפשר לתלות בה את הכול.

¹⁴ בעל הבית (השדה) דוחה בהלוך ושוב את שותפו או את הכהן שבא לבקש את חלקו, עד שזה מתבייש ומתייאש. ראו סיפור הפוך בגמרא שבת קכז ע"ב על בעל הבית שדחה שכרו של הפועל שלו שוב ושוב, אך זה האמינו ודן אותו לכף זכות בדברינו [לכף זכות](#) ביום הכיפורים. אפשר שהחשיבה החיובית לזכות היא ההפך מהחשיבה השלילית של חנופה.

¹⁵ הדגש של הפסוק מישעיהו הוא שחנופת הארץ מתחילה מיושביה (ראו הערה 3 לעיל). ולא סתם מהיושבים, אלא מהיושבים החזקים ומהמנהיגים, כולל המנהיגים הרחוניים. ראו במדבר רבה ט יט: "נביאי ישראל הם התחילו בעבירה תחלה שנאמר (שם) כי מאת נביאי ירושלים יצאת חנופה לכל הארץ. אף הם לקו תחלה ושאר לא פלטו, שנאמר (ירמיהו כט) ולוקח מהם קללה". ראו גם אבות

מסכת יומא דף פו עמוד ב – יש תשובה אחרי חנופה

אמר רבי יוחנן: גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה, שנאמר: "לֹא־מֵרָחֵק יִשְׁלַח אִישׁ אֶת אֲשֶׁר־יָצָא מִן־הָאָרֶץ וְהִתְהַלֵּךְ מֵאֵתוֹ וְהִתְהַלֵּךְ לְאִישׁ אַחֵר הַיָּשׁוּב אֵלָיָה עוֹד הָלֹא חָנוּף תִּתְּנֶנּוּ הָאָרֶץ הַזֹּאת זְנִיתָ רַעִים רְבִים וְשׁוֹב אֵלַי נָאִם ה' (ירמיהו ג א).¹⁶

שבת שלום
חזק חזק ונתחזק
מחלקי המים

16 דרבי נתן נוסח ב פרק מח: "עשרה חלקים של חנופה בעולם: ט' בירושלים ואחד בכל העולם. שנאמר: כי מאת נביאי ירושלים יצאה חנופה לכל הארץ (ירמיה כג טו)". ובמשנת רבי אליעזר פרשה יב עמוד 226: "קשה היא החנופה כמעשה אנשי סדום, שנאמר: ובנביאי ירושלים ראיתי שערורה, היו לי כולם כסדום. ומה פרט בהן, כי מאת נביאי ירושלים יצאה חנופה לכל הארץ". שפיכות דמים לא מתחילה מאפס. והיא מתחילה במקום קודש (ירושלים) ובאנשי קודש (הנביאים).

ראו מדרש זה בהרחבה בפסיקתא רבתי פסקא מד - שובה ישראל: "תשובה חביבה לפני הקב"ה שהוא מבטל דבריו בשביל התשובה. היאך? כתב בתורה: כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו [וגו'] וכתב לה ספר כריתות [וגו'] ושנאה האיש האחרון וכתב [וגו'] לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה [וגו'] אחרי אשר הוטמאה (דברים כ"ד א' ועד ד'). אבל הקב"ה אינו כן. אע"פ שעזבו אותו ועבדו לאחר ויעזבו את ה' ולא עבדוהו (שופטים י ו), אמר להם: עשו תשובה ובואו אצלי ואני מקבל אתכם. ירמיה מפרש: לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה' (ירמיה ג' א') - בואו ואני מקבל אתכם שובה ישראל עד ה' אלהיך". יש חנופה שכן עוזרת, יש חנופה חיונית. חנופה של תשובה. כבן המתחטא לפני אביו (תענית כג). וכבר ראינו גם שהתשובה עצמה היא מעין שוחד שניתן כביכול לקב"ה והוא מקבלו. ראו מדרש תהלים מזמור יז בדברינו [ושוחד לא תקח](#) בפרשת שופטים!